

۱۴۳۴/۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حجیت علم قاضی در فقه و قانون

محمود صوفی آبادی

عضو هیئت علمی دانشکده آرد واحد بسمل

جلال شاهجوئی

دینی موخته کرسندی ارشد دانشکده آزاد سمل

شاهجویی، جلال، ۱۳۳۹ -	بر شریعت
حجیت علی قاضی در فقه و حقوق موضوعه یا تأکید بر قانون مجازات اسلامی	قانون و سایر مقررات
سال ۱۳۹۲، جلال شاهجویی، محمود صوفی آبادی	مشخصات نشر
تهران: چراغ دانش، ۱۳۹۵	مشخصات ظاهری
۱۹۷۷ ص	شابک
۹۷۸-۶۰۰-۴۴۳-۰۱۰-۴	وکتب فهرست نویسی
قیما	یادداشت
کتابخانه من ۹۵۰	موضوع
قاضیان -- ایران	دعوت
Judges -- Iran	ع
قضوت (فقه)	ع
Judgement (Islamic law)	موضوع
حقوق جزا -- ایران	ع
Criminal law -- Iran	ع
حقوق جزا (فقه)	موضوع
Criminal law (Islamic law)	موضوع
صوفی آبادی، محمد	شناسه اثر
۱۳۹۵ ج ۲، KMH۱۱۶۱	رده بندی کتب
۳۴۷/۵۵-۲۲	رده بندی دهوی
۴۵۲۲۸۸	شماره کتابخانه ملی

شناسنامه

عنوان کتاب: حجیت علی قاضی در فقه و قانون

مؤلفین: جلال شاهجویی، محمود صوفی آبادی

ناشر: انتشارات چراغ دانش

ناظر چاپ: رسول زینالی

نوبت چاپ: اول/ ۱۳۹۵

قطع و تیراژ: رقعی/ ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۳۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۴۳-۰۱۰-۴

کد کتاب: ۴۳۲

www.cheragh-danesh.com

چراغ دانش را در گوگل جستجو کنید.

و قهرمان گرامی: تهران، میدان هفت تیر، ورودی مدرسه، کوچه مادرانی، پلاک ۴، طبقه ۳ و ۶ و واحد ۷ و ۱۴

تلفن بخش فروش: ۸۸۱۴۰۶۰۲ ۰۲۱

کتاب حاضر حاصل پایان نامه دانشجویی بوده و کلیه حقوق مادی و معنوی آن متعلق

به دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمنان میباشد.

فهرست

۷.....	مقدمه
۱۳.....	کلیات
۱۵.....	۱-۱. مفاهیم
۱۵.....	۱-۱-۱. مفهوم علم
۱۶.....	۱-۱-۲. انواع علم
۱۶.....	۱-۱-۳. علم عادی
۲۱.....	۱-۱-۴. علم غیبی
۲۳.....	۱-۱-۵. علم اجمالی
۲۳.....	۱-۱-۶. علم تفصیلی
۲۳.....	۱-۱-۷. علم ذمی
۲۳.....	۱-۱-۸. علم طریقی
۲۳.....	۱-۱-۹. علم شخصی
۲۴.....	۱-۱-۱۰. علم حصولی
۲۴.....	۱-۱-۱۱. قیاس بین علم شخصی و حصولی
۲۷.....	۱-۱-۱۲. تعریف حجت
۲۸.....	۱-۱-۱۳. حجت علم
۲۸.....	۱-۱-۱۴. طریقت علم
۲۹.....	۱-۱-۱۵. ذاتی بودن ارزش علم
۳۰.....	۱-۱-۱۶. مفهوم قاضی و شرط اجتهاد
۳۱.....	۱-۱-۱۷. علم قاضی
۳۳.....	۱-۱-۱۸. تعریف و ماهیت دلیل
۳۷.....	بررسی انواع نظام حاکم بر ادله اثبات دعوی
۳۹.....	۱-۲. نظام حاکم بر ادله اثبات دعوی
۴۰.....	۲-۲. انواع نظام حاکم بر ادله اثبات دعوی
۴۱.....	۱-۲-۱. سیستم اقتناع وجدان قاضی
۴۵.....	۲-۲-۲. سیستم ادله قانونی
۴۹.....	۲-۲-۳. نظام مختلط

۳-۲	نظام حاکم بر حقوق ایران.....	۵۰
۲-۲	مقایسه علم قاضی با نظام‌های دلال کیفری.....	۵۳
۲-۴-۱	مبانی علم قاضی و نظام ادله قانونی.....	۵۳
۲-۴-۲	مقایسه نظام ادله قانونی و سیستم افتاع وجدانی قاضی.....	۵۵
۲-۴-۳	مقایسه نظام ادله قانونی.....	۵۶
۲-۴-۴	مقایسه نظام ادله قانونی و علم قاضی با توجه به مقتضیات زمان.....	۵۶
۲-۴-۵	مقایسه علم قاضی با نظام دلایل معنوی.....	۵۸
۲-۴-۶	مقایسه علم قاضی با نظام دلایل مختلط.....	۵۹
۲-۴-۷	بررسی علم قاضی در فقه و قوانین اسلامی ایران.....	۶۰
۲-۴-۸	مقایسه علم قاضی با نظام دلایل مختلط.....	۶۱
۲-۴-۹	مقایسه علم قاضی با نظام دلایل مختلط.....	۶۳
۲-۴-۱۰	مقایسه علم قاضی با نظام دلایل مختلط.....	۶۷
۲-۴-۱۱	مقایسه علم قاضی با نظام دلایل مختلط.....	۶۸
۲-۴-۱۲	مقایسه علم قاضی با نظام دلایل مختلط.....	۶۸
۲-۴-۱۳	مقایسه علم قاضی با نظام دلایل مختلط.....	۷۱
۲-۴-۱۴	مقایسه علم قاضی با نظام دلایل مختلط.....	۷۲
۲-۴-۱۵	مقایسه علم قاضی با نظام دلایل مختلط.....	۷۴
۲-۴-۱۶	مقایسه علم قاضی با نظام دلایل مختلط.....	۷۴
۲-۴-۱۷	مقایسه علم قاضی با نظام دلایل مختلط.....	۷۹
۲-۴-۱۸	مقایسه علم قاضی با نظام دلایل مختلط.....	۸۴
۲-۴-۱۹	مقایسه علم قاضی با نظام دلایل مختلط.....	۸۵
۲-۴-۲۰	مقایسه علم قاضی با نظام دلایل مختلط.....	۸۶
۲-۴-۲۱	مقایسه علم قاضی با نظام دلایل مختلط.....	۸۸
۲-۴-۲۲	مقایسه علم قاضی با نظام دلایل مختلط.....	۹۰
۲-۴-۲۳	مقایسه علم قاضی با نظام دلایل مختلط.....	۹۷
۲-۴-۲۴	مقایسه علم قاضی با نظام دلایل مختلط.....	۹۷
۲-۴-۲۵	مقایسه علم قاضی با نظام دلایل مختلط.....	۹۸
۲-۴-۲۶	مقایسه علم قاضی با نظام دلایل مختلط.....	۹۹

- ۳-۴-۸. ۴. قانون عین موارد تجدیدنظر احکام دادگاه‌ها مصوب ۱۳۶۷..... ۹۹
- ۳-۴-۸. ۵. قانون تشکیل دادگاه‌های کیفری ۱ و ۲ و شعب دیوان عالی کشور مصوب ۹۹..... ۹۹
- ۳-۴-۸. ۶. قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۱۳۷۸.. ۱۰۱
- ۳-۴-۸. ۷. قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰..... ۱۰۲
- ۳-۴-۸. ۸. قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲..... ۱۰۴
- ۳-۵. مواد قانونی مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در خصوص گسسته نمودن دایره سمول ... ۱۰۸
- ۳-۶. علم قاضی در حدود..... ۱۱۰
- ۳-۷. ربات حقوقدانان و اداره کل حقوقی قوه قضائیه در خصوص علم قاضی..... ۱۱۱
- ۳-۸. تائیدی‌های قانون‌گذار کیفری در خصوص علم قاضی..... ۱۱۵
- ۳-۹. تأثیر ضابطه محبت و فاضل در علم قاضی..... ۱۲۰
- ۳-۱۰. مواردی که در حجت علم قاضی هیچ اختلافی نیست..... ۱۲۸
- ۳-۱۱. نمونه‌هایی از فضائل ائمه برالمؤمنین حضرت علی (ع) در خصوص عمل نمودن..... ۱۳۰
- ۳-۱۲. نظریه علمای اهل سنت در خصوص حجت علم قاضی..... ۱۳۱
- ۳-۱۳. تعارض علم قاضی با دیگر ادله..... ۱۳۳
- ۳-۱۳. ۱. تعارض علم قاضی با اقرار به بیگناه..... ۱۳۴
- ۳-۱۳. ۲. تقدم علم قاضی با اقرار یا بیگناه به استناد مراجع تقلید..... ۱۳۸
- ۳-۱۳. ۳. تعارض علم قاضی با نظر کارشناس..... ۱۴۰
- ۳-۱۳. ۱-۳. نظریه کارشناس موجب فناء وجدان نیست..... ۱۴۵
- ۳-۱۳. ۲-۳. مغایرت کارشناسی با علم قاضی..... ۱۴۷
- ۳-۱۳-۳. استفتائات مراجع تقلید در خصوص مقام تعارض علم قاضی با نظر کارشناس..... ۱۵۱
- دیدگاه‌ها و نظرات در خصوص عدم حجت علم قاضی و پاسخ‌های وارده..... ۱۵۳
- ۴-۱. دیدگاه‌های مختلف مذاهب اسلامی در خصوص عدم حجت علم قاضی..... ۱۵۵
- ۴-۲. ادله و نظرات برخی فقها در خصوص عدم حجت علم قاضی..... ۱۵۷
- ۴-۲-۱. پاسخ‌های وارده به قائلین عدم حجت علم قاضی..... ۱۵۹
- ۴-۳. برخی از ایرادات وارده بر حجت علم قاضی..... ۱۶۰
- ۴-۳-۱. پاسخ به ایرادات وارده..... ۱۶۶
- ۴-۴. روایات و استفتائات برخی مراجع عالی‌قدر اسلام در خصوص عدم حجت علم قاضی..... ۱۶۹

استغناء حضرت آیت‌الله العظمی مصباح یزدی	۱۷۰
- استغناء حضرت آیت‌الله العظمی گرامی	۱۷۰
استغناء حضرت آیت‌الله العظمی محمدجواد علوی طباطبائی	۱۷۱
استغناء حضرت آیت‌الله العظمی شاهرودی	۱۷۲
- استغناء حضرت آیت‌الله سید علی حسینی سیستانی	۱۷۳
استغناء حضرت آیت‌الله العظمی بیات زنجان‌ی	۱۷۴
استغناء آیت‌الله محقق کابلی	۱۷۴
استغناء حضرت آیت‌الله العظمی مکارم شیرازی	۱۷۴
- استغناء حضرت آیت‌الله العظمی علوی گرگانی	۱۷۵
- استغناء حضرت آیت‌الله العظمی فاضل لنکرانی	۱۷۵
- آیت‌الله العظمی سید سید اردبیلی	۱۷۶
- حضرت آیت‌الله العظمی صالح گلپایگانی	۱۷۶
۴-۵. نظریه برخی از علما در خصوص عدم حجیت علم قاضی	۱۷۹
۴-۶. نمونه آراء نقض شده در دیوانه‌ی شور با مستند علم قاضی	۱۸۲
فهرست منابع	۱۸۹

مقدمه

علم به معنای دانستن و آگاهی انسان به ماهیت وقایع و پدیده‌های اطراف می‌باشد، حالتی که در نتیجه سنجش قرائن، شواهد، اوضاع و احوال حاکم بر یک پدیده خارجی به دست آمده است و با حصول آن هرگونه احتمال مخالف از بین می‌رود. در برابر علم، حالات دیگری نیز برای ذهن نسبت به پدیده‌های اطراف منظور است؛ چهل به معنای عدم آگاهی از ماهیت یک شیء و هم به معنای ضعیف‌ترین احتمال از بین احتمالات مختلف، شک به معنای حالت ذهن نسبت به احتمالات مساوی و ظن به معنای احتمال قوی‌تر در بین احتمالات مختلف با شدت و ضعف‌های متفاوت می‌باشد.

علم از یک سو دارای موضوعیت است؛ یعنی فی‌نفسه معتبر و دارای ارزش اثباتی است و بر طبق آن عمل می‌شود و از سوی دیگر امری است که می‌توان بر مبنای آن واقعیت پدیده‌ها، مریض‌نظر را کشف نمود؛ لذا گفته می‌شود که علم از حجت برخوردار است و چنین حجیتی ذاتی بوده، اعتبار آن موکول به تصریح قانون‌گذار نمی‌باشد.

علم در اصطلاح فقهی به معنی یقین و اطمینان است که آن را علم عادی هم نامیده‌اند.^۱ در مباحث قضائی دو نوع علم به ذهن متبادر می‌شود:

۱. علمی که قواعد و ضوابط را بیان کرده و به بحث از تکالیف و وظایف اشخاص می‌پردازد؛

۲. علم قاضی نسبت به موضوع مورد نزاع و واقعیت مورد مناقشه؛ این علم ممکن است در نتیجه تجربیات و مطالعه علوم و... با یک سلسله استنتاجات یا از طریق مطالعه پیرونده و توضیحات و ادله طرفین برای قضی حاصل شود. در مباحث علمی از علم، مفهوم دوم از علم مورد نظر است. اصولاً ادله اثبات دعوی از مظاهر و تجلیات علم عادی می باشد. در ضوابط فقه، منظور از علم، قطع مقابل ظن است و حقیقت آن چیزی جز انکشاف واقع و حقیقت به طور کامل و تمام نیست. قطع حالتی نفسانی است که در آن مری برای شخص معلوم می شود و در مقابل ظن، شک و احتمال قرار دارد. به عبارت دیگر، قطع، جزمی است که در آن احتمال خطا و خلاف داده نمی شود.^۱ اما در فقه و حقوق، رسیدن به این علم که هیچ مجهولی در آن نماند، منظور نیست؛ بلکه علم عادی و متعارف است که در حقوق وسیله حل و فصل و ترفع دعاوی قرار می گیرد.

علم قاضی در میان فقههای اسلامی محل اختلاف و بحث فراوان است؛ گر چه مشهور فقها ادعای اجماع بر امور علم قاضی کرده اند. فقها در خصوص حجیت و اعتبار علم قاضی نظریات متعددی را مطرح نموده اند؛ گروهی قائل به حجیت مطلق علم قاضی شده اند. این نظریه، نظریه اظهر و مشهور فقها و حقوقدانان امامی می باشد. افای طائفه ای در رباض المسائل^۲ و شهید ثانی در مسالک الافهام^۳ و فخر المنقذی در کتاب

۱. محمد بن علی بیهقی، تاج المصادر، تهران، هادی علم زاده، ۱۳۶۶ ش، ص ۱۰۶.

۲. محمد بن محمد طایبانی، رباض المسائل فی بیان الاحکام بالادلة، مؤسسه آل البیت، قم، ج ۲، ص ۱۴۰.

ص ۳۹۰.

۳. محمد بن محمد بن علی شهید ثانی، مسالک الافهام فی شرح شرایع الاسلام، دارالهدی، قم.

ج ۲، ص ۱۶۱۳، ذی ق، ص ۳۵۹.

ایضاح الفوائد^۱ قائل به حجبت مطلق علم قاضی بوده و برای اثبات نظریه خود دلایلی به شرح زیر ارائه نموده‌اند:

۱. ادعای اجماع امامیه بر عمل مطلق علم قاضی شده است.
 ۲. ادعای اولویت علم قاضی بر بینه وجود دارد.
 ۳. عدم عمل به علم قاضی موجب توقف و نکول دعوی می‌شود و این برخلاف مصالح عمومی است.
 ۴. قاضی اگر به علم خود عمل نکند گاهی و در برخی موارد باید برخلاف علم خرد و طبق ادله شرعی و قانونی عمل نماید و این خود موجب فسق و گناه کبیره خلاف عدالت است.
 ۵. عدم عمل به علم قاضی موجب عدم وجوب انکار منکر است.^۲
- گروهی که قائل به علم جواز علم قاضی به‌طور مطلق می‌باشند و اعتقاد دارند که طرق اثبات دعوی، اقرار بینه و سوگند است. این نظریه از سوی عده‌ای از فقها و حقوقدانان امامی^۳ در مابیل نظریه مشهور طرح شده است. طباطبائی در ریاض المسائل^۴ و شهید ثانی در مسالک الافهام^۵ و فخرالمحققین در کتاب ایضاح الفوائد^۶ دلایلی را برای اثبات این نظریه به شرح زیر ارائه داده‌اند:

۱. فخرالدین ابنی طالب محمد، حلی (فخرالمحققین)، ایضاح الفوائد فی شرح القواعد، اسناد، ج ۱، ص ۱۳۸۹.

۲. همان، ص ۱۳۸۹.

۳. همان.

۴. علی بن محمد طباطبائی، همان، ص ۳۹۰.

۵. شهید ثانی، همان.

۶. حلی فخرالمحققین، همان.

۱. عمل به علم قاضی موجب سوءظن به قاضی می‌شود و 'و' را در معرض اتهام قرار می‌دهد و این برخلاف مصالح عمومی است؛ زیرا موجب سلب اعتماد از قاضی و در نهایت از سیستم قضائی می‌گردد.

۲. عمل به علم قاضی برخلاف مسامحه در حدود و قاعده تدرء الحدود بالشبهات است.

۳. عمل به علم قاضی موجب ادعای تزکیه نفس قاضی بوده و این امر قبیح است.

گروهی بر این باورند که علم قاضی در حق الله حجت دارد، ولی در حق الناس حجت ندارد.

گروهی دیگر بخلاف اصل فوق می‌گویند علم قاضی در حق الناس حجت است، ولی در حق الله حجت نیست.

نظریه چهارم: تفصیل حق الناس و حقوق الله است. شهید ثانی در مسالک الافهام^۲ و فخر المحققین^۳ در کتاب ایضاح الفوائد^۴ ابن ادریس را مبتکر این نظریه دانسته‌اند و گفته‌اند: ابن ادریس علم قاضی منصوب را در حقوق الناس حجت می‌داند؛ ولی آن را در حق الله حجت نمی‌داند؛ ولی فرمایش ابن ادریس حلی در کتاب سرائر^۵ عامر تحریر الفتاوی مطابق قول اول است. متن عبارت ایشان در منبع مذکور چنین آمده است: «عندنا للحاکم ان یقضی بعلمه فی جمیع الاشیاء».^۶

۱. همان

۲. زین العابدین بن علی (شهید ثانی) جلی عاملی، همان، ص ۳۵۹.

۳. حلی (فخر المحققین)، همان، ص ۳۱۳.

۴. محمد بن احمد ابن ادریس حلی، السرائر الخاوی لتحریر الفتاوی، به کوشش حسن موسوی و والحمد لله.

۵. مسیح، تهران، چاپ سنگی، ج ۲، ۱۲۷۰، ص ۱۷۹.

بر 'امام واجب است که مطلقاً در حقوق الهی و مردم بر طبق علم خودش قضاوت کند. ولی برای غیر او در عمل به علم در حقوق الناس و حقوق الله دو قول وجود دارد. او در شرایع نیز چنین آورده است: «امام می تواند مطلقاً به علم خود قضاوت کند و غیر امام نیز می تواند بر اساس علم خود در حقوق الناس قضاوت کند و حکم صادر کند؛ اما در حقوق الله دو قول وجود دارد؛ قول صحیح تر این است که در آن دو هم بر طبق علم خود حکم کند و تمام این موارد جایز است حکم ندهد بدون اینکه شاهی باشد که حکم داد» او را مشاهده کند.^۱

قاضی اگر عال و آگاه به حق باشد به علم خود حکم می کند و اگر عالم به حق و واقع مورد نزاع نباشد از مدعی، بینه می خواهد.^۲ همچنین در حقوق مردم حد باید با تعزیر، فرقی نمی کند، جز آنکه در حقوق مردم، پس از درخواست این است.^۳

علی رغم اینکه در آیه ۳۸ سوره مائده و نیز آیه ۲ سوره نور اگر برای قاضی علم به تحقق وصف سرقت و زنا باشد بر او واجب است تا طبق آن عمل نماید. برخی از فقها معتقدند که زنا با شاهد اثبات می گردد و اجازه اجرای حد را به قاضی نداده اند. اکثر مراجع تأیید می کنند که در حدود اگر از طریق شرعی ثابت نگردد قاضی نباید بر اساس علم خود حد زنا را اجرا نماید.

۱. المقدمه بحواله المحدثین، المجلد الرابع، المجلد الرابع، المجلد الرابع، ص ۲۵۷.

۲. همان، شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام، ج ۱، بیروت، ۱۴۰۳، ص ۲۷۱.

۳. محمد بن جلال الدین عامری، المجلد الرابع، المجلد الرابع، المجلد الرابع، ص ۸۰.

۴. همان، ص ۲۳۷.